

Turkish Journal of Shiite Studies

ISSN: 2687-1882

Cilt / Volume: 4

Sayı / Issue: 1

Haziran / June 2022

Güney Afrika'da İran'ın Şiî Politikasının Etkileri: el-Cihad ve Kible Hareketleri

The Impacts of Shia Policy of Iran in South Africa: Al-Jihaad and Qibla Mass Movements

Feyza YAŞA

Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Mezhepleri Tarihi

Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

yasafeyza@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8746-426X>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21.05.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27.06.2022

Yayın Tarihi /Date Published: 30.06.2022

DOI: <https://doi.org/10.48203/siader.1119657>

Atıf/Citation: Yaşa, Feyza. "Güney Afrika'da İran'ın Şiî Politikasının Etkileri: el-Cihad ve Kible Hareketleri". *Turkish Journal of Shiite Studies* 4/1 (Haziran 2022): 99-122. doi: 10.48203/siader.1119657

- Bu makale 2021 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "İran İslam Devrimi Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şiilik" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

İntihal: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. Plagiarism:

This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> mailto: turkishshiiestudies@gmail.com

Abstract

For Iran, an important ally of the USA against the Soviet Union, the revolution in 1979 was a breaking point in its relations with the West. At the same time, security concerns originating from Israel pushed Tehran to follow sectarian-based policies in its domestic-foreign policy by sticking to Ayatollah Khomeini's velayet-i faqih project. Therefore, the Iranian state has succeeded in associating itself with the imamate, which Shia considers one of the principles of faith, with real political concerns. On the other hand, in the African policy of Iran, which has turned to South-South cooperation with the aim of breaking the economic embargoes, the politics followed in the political, economic, security and religious fields are not independent of each other. Therefore, it has become a matter of curiosity whether there are Shiite Muslims in the Republic of South Africa, the most powerful economy of the African continent. In this context, as a result of our research, we were informed about al-Jihad, which took on a Shiite character by being influenced by the Iranian revolution, and the Qibla Movement, which emerged 12 years after the revolution in question. At the same time, the political participation processes of South African Muslims accelerated the formation of these Shiite movements. In this study, it will be possible to get an idea about whether the sectarian policies followed by the Islamic Republic of Iran have reached the southernmost part of Africa by looking closely at the al-Jihad and Qibla Movements.

Keywords: Islamic Republic of Iran, Republic of South Africa, Shia, Security, al-Jihaad, Qibla Mass Movement.

Öz

ABD'nin Sovyetlere karşı önemli bir müttefiki olan İran için 1979 yılında yaşanan devrim Batı ile ilişkilerinde kırılma noktası mahiyetindedir. Aynı zamanda İsrail kaynaklı güvenlik endişeleri Tahran'ı Ayetullah Humeyni'nin velayet-i fakih projesine sadık kalarak iç-dış siyasetinde mezhep temelli politikalar izlemeye itmiştir. Diğer yandan üzerindeki ekonomik ambargoları kırma gayesiyle Güney-Güney işbirliğine yönelen İran'ın Afrika politikasında siyasi, ekonomik, güvenlik ve dini alanlarda izlediği siyaset birbirinden bağımsız değildir. Dolayısıyla Afrika kıtasının en güçlü ekonomisi Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şiî Müslümanların var olup olmadığı merak konusu haline gelmiştir. Bu kapsamda araştırmalarımız sonucunda İran devriminden etkilenerek Şiî karaktere bürünen el-Cihad ve mevzu bahis devrimden 12 yıl sonra ortaya çıkan Kible Hareketi'nden haberdar olunmuştur. Bu çalışmada söz konusu iki oluşuma yakından bakılarak İran İslâm Cumhuriyeti'nin izlediği mezhepçi politikaların Afrika'nın en güneyine erişip erişmediği hakkında fikir edinilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: İran İslâm Cumhuriyeti, Güney Afrika Cumhuriyeti, Şîa, güvenlik, el-Cihad, Kible Hareketi.

Giriş

Şîa, Ali'nin insanların en üstünü (efdal) olduğunu ve bu mertebeye bizzat Hz. Muhammed tarafından atandığını savunmaktadır. Bu bağlamda imanın ve ihlasın Ali'nin velayetiyle tamamlanacağına inanan Şîa, Ali'nin soyundan gelen ve özel bilgilerle donatılan masum imamların açık ya da gizli naslarla atandığına

inanmaktadır.¹ Fakat Ali'nin halifeliği döneminde Şâ'nın varlığından bahsedilebilmesi için tüm bunların bir mezhep esasları şeklinde ortaya çıkması ve kabul edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Ali-Muaviye karşıtlığı döneminde Şâ yalnızca siyaseten Ali taraftarlığını ifade etmek için kullanılmıştır.² Dolayısıyla Şâ'nın bir mezhep olarak doğuşuyla ilgili birbirinden farklı görüşler mevcuttur.³ Bu kapsamda Abbâsîlerin (750-1258) Ehl-i Beyt'ten birine itaat etmeye yönelik tavrı Şâ'nın imamet nazariyesinin şekillenmeye başladığının sinyalini vermektedir. Nitekim İslâm tarihinin önemli şahsiyetlerinden ve ünlü hatiplerinden olan Muhtâr es-Sekafî'nin Ali taraftarlığının dini bir inanca dönüşmesine zemin hazırlayan fikirleri Emevîler'in (661-750) yıkılışında etkili olmuştur. Buna ilaveten Muğire b. Said'in kendisinin Kerbela'dan sağ kurtulan Hüseyin'in oğlu Muhammed el-Bakır'dan sonraki imam olduğunu söylemesi ilk Şîî fikirlerin kurucu unsurları arasında yer almaktadır.⁴ Hicri birinci asırdan itibaren bu gibi örneklerde artış yaşanmasına karşın henüz hilafetin Ali'nin soyuna tahsisi gibi bir fikirden bahsedilemeyecektir. Bu kapsamda imamet farklı şekillerde intikal ettiğine inanan ve savunan pek çok grup söz konusu olmuştur.⁵ Ancak Şâ'nın en büyük yaşayan kolu İmamiyye Şîasıyla Hüseyin'in torunu Cafer es-Sadık'ın takipçileri kastedilmektedir. Ayrıca Rafıza, Kat'iyye, İsna Aşeriyye ve Caferiyye isimleriyle de anılan İmamiyye Şîası için Cafer es-Sadık medresesinin önemi büyüktür. Bu kapsamda hicri 2. asırda 12 imam zincirinin teşekkül ettiğini gösteren bir belirti bulunmamakla birlikte Hasan el-Askerî'nin 260 (873) yılında vefatından önce imamet nazariyesi büyük oranda tamamlanmıştır.⁶ 4/10. asra kadar üzerindeki baskılardan dolayı ilmi faaliyetleri sekteye uğrayan Şâ, Abbasîlerin güç kaybetmesi ve Şîî Büveyhiogulları (932-1062) devletinin kurulmasıyla tebliğ faaliyetlerini artırmıştır. Beklenen imamın gelmeyişi imamın varlığının sorgulanmasına neden olmuş; böylece bu dönemde nass-tayin ve 12 imam inancı sistemleştirilmiştir.⁷ İran topraklarında kurulan Safevî İmparatorluğu (1501-1736) dönemi ise Şâ'nın yeniden canlandığı döneme işaret etmektedir.

¹ Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği* (İstanbul: Endülüs, 2017), 14; Ethem Ruhi Fıçlalı, *İmamiyye Şîası* (İstanbul: 1984), 14.

² Julius Wellhausen, *İslamiyyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, Çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 88.

³ Bkz. Ethem Ruhi Fıçlalı, "Şîîliğin Doğuşu ve Gelişmesi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1993), 34.

⁴ Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, 124.

⁵ Metin Bozan, *İmamiyye Şîası'nın Oluşumu: Masum On İki İncanın Ortaya Çıkışı*, (Ankara: İSAM Yayınları, 2018), 57-63; Habip Demir, *Horasan'da Şîîlik İran'da Şîîliğin Tarihsel Kökenleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 80.

⁶ William Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, (İzmir: İzmir Fakültesi İlahiyat Vakfı, 2017), 48.

⁷ Ali Avcu, "Bir Ötekileştirme Aracı Olarak İbaha: İsmaililik Örneği", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Güz 2013), 357.

İmamiyye Şîâsı'na göre halen hayatta olduğuna inanılan Muhammed el-Mehdi bilinmeyen bir zamanda gelecek; tüm alemi islah edecek; adaletli bir düzen kuracak ve Şîâ'nın asıl devletini tesis edecektir.⁸ İnanç ve itikâdla ilgili konuları kapsayan usulü'd-dîn (dinin esasları) Şîâ'da tevhîd, nübüvvet, imâmet, adl ve meâd olmak üzere beş ana inanç esası şeklinde ortaya konulmaktadır. Böylece Şîâ, tüm İslâm fırkalarının üzerinde uzlaştığı tevhîd, nübüvvet ve ahirete ek olarak ilahi adaleti ve imâmete imanı ilave ederek İslâm'ın ve imanın asıllarını beş esasa dayandırmaktadır.⁹ Buna göre Allah'ın eşi-benzeri yoktur ve her türlü noksanlıktan münezzehtir. Allah'ın sıfatları çok çeşitli olmasına rağmen hakikatleri ve varlıkları bakımından birdir, zâtındandır. Hiçbir ortağı ve şeriki olmayan Allah'tan başkasına ibadet edilemez.¹⁰ Bununla birlikte söz konusu mezheple ilgili olarak nebî-resûl ayırımından söz edilebilecektir. Kendisine kitap gönderilen elçilere resûl denilmektedir. Dolayısıyla resûllere aynı zamanda nebî de denilmekte fakat tüm nebîler resûl olmamaktadır. Yüz yirmi dört bin peygamberin ilki Adem sonuncusu Muhammed'dir.¹¹ Şîâ'da imamet dinin esaslarından kabul edilmesinin altında din-dünya işlerine liderlik eden imamların ilahi kudretle görevlendirildiği ve ilahi bilgiyle donatıldığı kabulü yatmaktadır.¹² Osman Aydın, Şîâ'daki nass ve tayin fikrini ortaya çıkaran ve besleyen en önemli unsurun efdaliyet düşüncesi olduğunu belirtmiştir.¹³ Hilafete kimin daha layık olabileceği çerçevesinde yapılan tartışmalar, efdal olanı yalnız Allah'ın bilebileceği düşüncesine evrilmiş ve zamanla nass-tayinin zorunluluğu söz konusu olmuştur.¹⁴ Nass ve tayin düşüncesine göre, imamlar nass ile belirlenmiş ve Ali Allah tarafından atanmıştır. Böylelikle Şîâ, Ali'nin hakkını gasp eden ilk üç halife ve taraftarlarını zalim, yoldan çıkmış kimseler şeklinde nitелеmektedir.¹⁵ Bu çerçevede Şîâ, Allah'ın yarattıkları üzerindeki delilinin Hz. Muhammed'den sonra gelen ve tamamen masum olan on iki imam olduğunu kabul etmekte; imamlarını

⁸ Hasan Onat, "Şîî İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde)", *AÜİFD*, 32 (1992), 94.

⁹ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şîîlik ve Kolları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 221.

¹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'küb b. İshâk el-Küleynî er-Râzî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, thk. Ali Ekber el-Çifârî, (Beyrut: Dâru Sa'b-Dâru't-Teâruf, 1401/1981), 1/154.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed Şeyh Müfid, *Tashîhu'l-İtikâdâtî'l-İmâmiyye*, thk. Hüseyin Dergahi, (Beyrut, Dâru'l-Müfid, 1993), 45.

¹² Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *el-İktisâd fî mâ Yeteallaku bi'l-İ'tikâd*, (Necf: y.y., 1979), 310.

¹³ Osman Aydın, *Mu'tezili İmamet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2003), 44.

¹⁴ Bozan, *İmâmiyye Şîâsı'nın Oluşumu*, 155.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî Şeyh Müfid, *el-İhtisâs*, nşr. Ali Ekber el-Gaffari-Seyyid Mahmud ez-Zernedi, (Beyrut: y.y., 1993), 10; Cemâlüddîn el-Hasen (el-Hüseyin) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *er-Ricâl*, (Kum: y.y., 1411), 128.

yeryüzünün halifeleri addetmektedir.¹⁶ Bahsi geçen imamlar, Allah'ın nass ile atadığı Ali'den sonra onun oğulları Hasan ve Hüseyin ile Hüseyin'in soyundan peşi sıra gelen dokuz kişidir.¹⁷ Diğer yandan Yahudilik, Hristiyanlık ve Şîlik altında yer alan bazı kolların bir kurtarıcının geleceğine olan inançları bağlamında ortak olarak benimsedikleri bir durum olarak "rec'at" kavramından söz edilebilir. Rec'atın kaynağı ise çok eski ve yaygın Docetism inanişına bağlanmakta; tamamen bir Yahudi ve Hristiyan akidesi şeklinde bilinmektedir.¹⁸ Fakat hadislerden hareketle, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan İslâmiyet'e geçenler arasında Emeviler döneminde yaşanan baskı ve zulümden kurtulmak için kurtarıcı fikri Müslümanlar arasında yaygınlaştırılmış ve iktidarı değiştirmek adına Fatıma soyuna atfedilmiş olabilecektir.¹⁹

Sosyal inşacı yaklaşımın izah ettiği gibi uluslararası ilişkiler çözümlemelerinde materyalin yanı sıra düşünce gibi soyut unsurların göz ardı edilmesi büyük bir eksikliklerdir.²⁰ Öyle ki materyal güç anlamını uygulandığı yeri belirleyen düşüncelerden almaktadır.²¹ Bu kapsamda geçmişten günümüze inanç sistemleri ve algılar dış politika yapım sürecini büyük ölçüde etkilemektedir. Yumuşak gücün kullanım alanına giren kültürel alanda izlenen siyasetle büyük ve orta ölçekli devletler sınırları dışında çıkarları doğrultusunda birlikte hareket edebilecekleri aktörler bulmakta daha şanslıdır. İran İslâm Cumhuriyeti'nin yumuşak güç enstrümanlarına bakıldığında kültürü, ideolojisi ve mezhebi ön plana çıkmaktadır. Birçok alt fırkaya ayrılan Şîa mezhebinin (İmamiyye Şîası'nın) çoğunluğu günümüzde bahsi geçen devletin dünya nezdinde liderliğini üstlendiği İmamiyye Şîası'na mensuptur.²² İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasında etkili olan velayet-i fakih modeli Ayetullah Humeyni nazarında, gaybet döneminde ulemanın yönetiminin meşru olduğu inancına dönüştürülmüştür. Yani Mehdi'nin gelmesi için adaletsizliklerin artmasını beklemek yerine onun gelişini

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî, *Şîi-İmâmiyye'nin İnanç Esasları*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978), 109; el-Kuleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, 1/193.

¹⁷ el-Kuleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, 1/442; İbn Ebî Zeyneb Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrahim Nu'mânî, *Kitâbu'l-Gaybe*, thk. Ali Ekber el-Gaffari, (Tahran: y.y., b.y.y.), 58; Ebû Mansûr Ahmed b. Ebi Tâlib, *el-İhticâc*, nşr. Seyyid Muhammed Bâkır el-Mûsevi, (Meşhed: y.y., 1981), 266.

¹⁸ Feyza Yaşa, "Kurtarıcı Beklentisi Bağlamında Mehdici ve Mesihçi Zihniyetin Benzerlikleri Üzerine Düşünmek", *Politika*, <http://politikaenstitusu.com/2020/09/13/kurtarici-beklentisi-baglaminda-mehdici-ve-mesihci-zihniyetin-benzerlikleri-uzerine-dusunmek/>, (Erişim: 03.05.2022).

¹⁹ Sönmez Kutlu, "Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasi ve Dini Hareketlerde Mehdilik Tipolojileri", *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, (İstanbul: Kuramer, 2017), 311.

²⁰ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 62.

²¹ Robert Jackson-George Sorensen, *Intrudiction to International Relations, Theories and Approaches*, (Oxford: Oxford University Press, 2007), 162.

²² Takiyyuddin el-Makrizî, *Mevaiz ve'l-İtibar fî Zikr ve'l-Âsar*, (Beyrut: y.y., 1968), 2/252.

kolaylaştıracak ve kısmi de olsa adaleti tesis edecek ulema önderliğinde bir yönetimin kurulması mümkündür. Dolayısıyla İran'daki Şiî dindar kesimlerin kitlesel halde devrimci sürece katılmalarının gerisinde yatan motivasyon kaynağını burada aramak gerekmektedir. 1980 yılında devrim ihracına yönelik olarak Tahran'da İslâm Özgürlük Hareketleri adına uluslararası bir konferans düzenlenmiş ve Yabancı Ülke İslâm Devrimleri Yüksek Koordinasyon Konseyi kurulmuştur.²³ Bu hedefe yönelik olarak Hac Hizmetleri Daimi Komitesi, Cuma İmamları Uluslararası Kongresi, İslâmi Propaganda Örgütü²⁴ (IDO) gibi oluşumlar da faaliyetlerine başlamıştır.²⁵ Bu kapsamda Asya'da 39 ülkede, Afrika'da 42 ülkede, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 18 ülkede, Avrupa'da 40 ve Okyanusya'da 2 ülkede ofisleri bulunan ve 55 dilde yayın yapan Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, İran'ın Şiî yayımlarına hizmet eden kurumların başında gelmektedir.²⁶ Günümüzde İran İslâm Cumhuriyeti bakanlıklarına bağlı birçok kurumun yanı sıra çeşitli İran menşeli haber ajansları, üniversite, vakıf-dernekler, araştırma merkezleri Şiî nüfusun artırılması adına faaliyetlerini yürütmektedir.²⁷

1978 yılında ABD tarafından uygulamaya sokulan ve Carter Doktrini kapsamında bulunan Yeşil Kuşak Projesi'ne göre, Ortadoğu'da yer alan İslâmcı akımların komünist-sosyalist akımlara karşı desteklenmesi ve kışkırtılması hedeflenmiştir.²⁸ Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD kendi eliyle güçlendirdiği ve ileri sürdüğü "radikal İslâmcıları" hedef almıştır. Diğer taraftan İran'ın İslâm devrimini diğer devletlere ihraç etme niyetini açıklaması ve ABD-İsrail etkisiyle Arap Dünyası'nda "Şiî Hilali" korkusunun körüklenmesi, Ortadoğu şeklinde tabir edilen coğrafyada bulunan devletleri oldukça rahatsız etmiştir. Bununla birlikte İran'ın Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) askeri darbeler organize etmeye yönelik gayreti; Kuveyt'te hükümet karşıtı eylemler organize etmesi ve Lübnan'a Devrim Muhafızları Ordusu'nu (DMO) göndermesi gibi adımları ve mezhebi söylemleri, bölge ülkeleriyle kriz ortamına girmesine neden olmuştur.²⁹ Bu kapsamda İsrail kaynaklı güvenlik endişeleri olan İran'ın Irak, Lübnan, Afganistan, Suriye, Yemen, Pakistan, Bahreyn gibi ülkeler üzerinde

²³ Mevaye-ye Jomhuri-ye İslâmi-ye İran, Mevaze-ye Cahani, Osul ve Mevazeyi Siyaset-i Harice, *Mecelle-ye siyaset-e harici*, ed. siyaset-e harici, 1375, yay N2 (Beyanatlar, 21 Dekabr, 1995-21 Mart 1996), 612-631.

²⁴ Bkz.: Islamic Development Organisation, (Erişim: 12.05.2022), <http://ido.ir/en/org/>

²⁵ Mevaye-ye Jomhuri-ye İslâmi-ye İran, 612.

²⁶ Dünya Ehl-i Beyt (a.s.) Kurultayı, "Kurultayın Tanıtımı", (Erişim: 27.06.2022).

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Feyza Yaşa, *İran İslâm Devrimi Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şiilik* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 64-80.

²⁸ Gökhan Erdem, "Lübnan'da Şiî Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 49 (2018), 25.

²⁹ Saffet Akkaya-Haleddin İbrahimli, "İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Stratejileri", *Güvenlik Stratejileri* 14/28 (2018), 160

mezhepçi siyaset izlemesi Şîa'nın sorunların merkezinde anılmasına neden olmaktadır.³⁰ Ancak İran devleti yalnızca bölge ülkelerine yönelik olarak dış politikada mezhepçi siyaset gütmemekte; aynı zamanda Nijerya örneğinden anlaşılacağı üzere Afrika kıtasında da Şîa'yı yumuşak ve sert güç aracı olarak kullanmaktadır.³¹

Altın, kömür, elmas, petrol, doğalgaz, uranyum, platin gibi zengin tabii kaynakları, jeostratejik önemi ve demografik özellikleri nedeniyle Afrika kıtası 16. yüzyıldan itibaren Afrikalı olmayan ırkların ilgi odağındadır. Söz konusu kıtada yer alan birçok devletin başarısız devlet (failed state) ya da kırılgan devlet (fragile states) listelerinde kırmızı alarm veren ülkeler kategorisinde bulunması, kalkınma düzeylerinin düşük olması anlamına gelmekte ve eğitim, teknoloji gibi birçok alanda diğer devletlerle ortaklık kurma ihtiyaçlarına işaret etmektedir.³² Diğer yandan geçmişte ABD'nin Sovyetlere karşı önemli bir müttefiki olan ve Batı desteğiyle nükleer enerji elde eden İran için 1979 yılında yaşanan devrim, Batı ile ilişkilerinde kırılma noktası mahiyetindedir. 1984 tarihinde Central Intelligence Agency (CIA) İstihbarat Müdürlüğü'nün İran'ın Afrika'da artan faaliyetlerine ilişkin yayımladığı uyarı raporuna göre Tahran'ın amaçlarından birincisi, İran-İrak Savaşı'nda diğer devletlerden alacağı destektir. İkinci olarak söz konusu devlet, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirerek uluslararası alanda meşruiyetini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede İran'ın üçüncü hedefi, Afrika kıtasında devrimci ideolojisini yaymaktır.³³ Ayrıca 1995 yılında nükleer programı yeniden gündemine taşımasıyla ABD tarafından ekonomik yaptırımlarla karşı karşıya kalan İran, enerji bağımlı bir ülke olmasının etkisiyle Afrika ülkeleriyle yakınlık kurarak sistemde yalnızlaştırılmasının önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda Tahran, Batı egemenliğine direnen başarılı bir İslâmi devrim gerçekleştirdiği imajını çizerek sömürge geçmişi olan Afrika ülkeleri ile yakınlık kurmuş ve Afrika Birliği'nin stratejik ortaklarından biri mahiyetinde kabul görmeyi başarmıştır.³⁴ Ruhani döneminde Afrika kıtasına olan ilgisinin azalmasından sonraki süreçte 2015 yılında P5+1 ülkeleriyle [Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 5 daimi üyesi ve Almanya] İran arasında imzalanan anlaşma, İran'a uygulanan ekonomik ambargonun kaldırılmasını sağlamış ve Tahran'ın Afrika ülkeleriyle ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir. Bu kapsamda İran'ın Afrika siyaseti doğal kaynaklar üzerinden işbirliği yapmak; teknolojik sahada ortaklıklar geliştirmek; nükleer faaliyetlerinde ihtiyaç duyduğu uranyumu

³⁰ Bkz.: Yaşa, *İran İslâm Devrimi Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şiilik*, 121-134.

³¹ Yaşa, *İran İslâm Devrimi Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şiilik*, 93-106.

³² Bkz. The Fund for Piece, *Fragile State Index Annual Report 2019* (Washington D.C.: The Fund for Peace, 2019).

³³ Bkz. Directorate of Intelligence Report, *Sub-Saharan Africa Growing Iranian Activity* (ABD: CIA, 1 Kasım 1984).

³⁴ *Aljazeera Centre for Studies*, "The Impact of the South Africa-Iran Relations on the African Union" (Erişim: 13.05.2022).

temin etmek ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütlerde Afrika ülkelerinin desteğini kazanmak şeklinde sıralanabilecektir.

1948-1994 yılları arasında ırksal ayrımcılığı savunan apartheid sisteme maruz kalan Güney Afrika günümüzde din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin insanları Güney Afrikalı kimliği altında buluşturmaktadır.³⁵ Diğer taraftan Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC), Sahra Altı Afrika'da en gelişmiş ulaşım, iletişim ve bankacılık altyapısına sahiptir. Ekonomik yönden Afrika kıtasının en güçlü devleti konumunda olan GAC dış politikada kıtanın hamili pozisyonunu üstlenmektedir. Uzun yıllar süresince İran ile söz konusu devlet arasındaki ilişkilerin kazan-kazan stratejisi üzerine kurulduğu söylenebilecektir. Nitekim İran petrolünü düşük fiyattan sunmasına karşılık Güney Afrika Cumhuriyeti, üyesi olduğu uluslararası örgütlerde Tahran'ı destekleyerek İran'ın yalnızca Afrika'da değil dünya siyasetinde de avantaj elde etmesini sağlamaktadır.³⁶ Dolayısıyla Güney Afrika Cumhuriyeti, İran'ın Güney-Güney stratejisinin mihenk taşlarından birini oluşturmaktadır. Diğer taraftan iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu seyri Güney Afrika'da Şîî yayılmacılığın önünü açmaktadır. Tüm bunlara ilaveten İran'ın Batı ile arasındaki zorlu mücadelenin, iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu GAC'ı olumsuz yönde etkilemesi ihtimal dâhilindedir.

50 milyon nüfusu olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde en az 2 milyon Müslüman yaşamaktadır. Ülkede yer alan Müslümanların %60'ı Western Cape bölgesinde bulunmaktadır. Bu bağlamda Müslüman nüfusun yerleşim yerleri çoğunlukla Cape Town, Durban, Port Elizabeth, East London, Kimberley, Pretoria ve Johannesburg'tur.³⁷ Apartheid döneminde hukuk sistemini onaylamayan Müslümanların Transvaal Jamiat-ul Ulama (1923), Natal Jamiat-ul Ulama (1953) ve Muslim Judicial Council (Müslüman Yargı Konseyi) çatısı altında teolojik argümanlar geliştirme yoluna gittikleri görülmektedir.³⁸ 1994-2001 yılları arasındaki süreçte ise İslâm'ın Güney Afrika'da 6 kat büyüdüğü tahmin edilmektedir. Ayrıca Güney Afrikalı ulema içinde genellikle Ortadoğu, Pakistan, Malezya'da eğitim gören Müslümanlara yerli eğitim alanlardan daha çok itibar edilmektedir. Bu durum Hanefi, Şafii, Diyobendi, Barelvi kökenli cemaatler arasında ideolojik farklılıkları körüklerken aynı zamanda Güney Afrika'daki Müslümanların yerel meselelerden ziyade diğer bölgelerdeki gelişmelere daha çok

³⁵ 2015 yılında Johannesburg'a gerçekleştirdiğim gezi esnasında insanlar arasındaki saygı, hoşgörü ve kendi kimliklerini özgürce yaşayabilmeleri, büyük ölçüde dikkatimi çekmişti.

³⁶ Yaşa, *İran İslâm Devrimi Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şîîlik*, 107-120.

³⁷ Yusuf Waghid, "Education and madrassahs in South Africa: on preventing the possibility of extremism", *British Journal of Religious Education* 31/2 (Mart 2009), 128.

³⁸ Muhammed Haron, "Qibla Mass Movement and its Leadership: Engaging with the Quran in an African Setting", *10th International Conference on Quranic Researches Qum* (İran: 21 Nisan 2017).

ilgi duymalarına sebebiyet vermiştir.³⁹ Günümüzde Muslim Judicial Council, Darul Uloom ve Jamiatul Ulama, GAC'da Sünniler arasında ön plana çıkan kurumlardır. Diğer yandan Şîa, Ahmediler ve az da olsa Ticanîler ülkede varlık göstermektedir.

Günümüzde Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şîa'nın durumu incelendiğinde, Syed Aftab Haider'in etkin konumuyla karşılaşılmaktadır. Bahsi geçen şahıs GAC'a Şîa'nın yayılması maksadıyla 1990 yılında gönderilen Ayetullah'tır. Bölgeden edindiğim bilgilere göre, Haider aynı zamanda İran konsolosluğu bünyesinde çalışmaktadır.⁴⁰ Ayrıca Ayetullah Haider'in anadilinin Urduca olması, İran'ın Pakistan'dan Şîiler devşirerek Kum ilim havzasında dini eğitimler aldırıldığı ve akabinde yurt dışında görevlendirdiğine işaret etmektedir. Bu kapsamda Syed Aftab Haider öncelikle Uluslararası İslâmi Çalışmalar Merkezi'nin bir şubesini Cape Town'a açmış; 1991 yılında ise Güney Afrika'nın Ehl-i Beyt Vakfı'nı [Ahlul Bait (AS) Foundation of South Africa (AFOSA)] kurmuştur. Ülke geneline yayılmış Şîî kuruluşların AFOSA'ya bağlı olduğu bilinmektedir.⁴¹ Aralık 2017 tarihinde Cape Town'daki ilk Şîî caminin açılışını yapan Haider, mezhepçilik yapmadıklarını ifade etmiştir.⁴² Diğer taraftan Mayıs 2018 tarihinde Ottawa'daki İmam Hüseyin Cami ateşe verilmiş; bir kişinin boğazı kesilerek öldürülmüş ve 2 kişi yaralanmıştır.⁴³ Yaşananlar üzerine Haider, tüm Şîî merkezlerinin tetikte olduğuna ve güvenlik için para topladıklarına yönelik açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁴ Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Kible Hareketi'nin ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra Şîiler ve Sünniler arasındaki gerilim bugün de devam etmektedir. Bu makalede Güney Afrika Cumhuriyeti ile aşırılık yanlısı örgütlerin bağlantıları, İran kaynaklı endişeler ve bu bağlamda oluşan güvenlik sorunları ile ülkedeki Müslümanların siyasete katılımı ve Şîî hareketler incelenmiştir. Bu kapsamda İran Devrimi'nden etkilenerek Şîî karaktere bürünen el-Cihad ve mevzu bahis devrimden 12 yıl sonra ortaya çıkan Kible Hareketi yakından ele alınmıştır.

1. Güney Afrikalı Müslümanların Siyasete Katılım Süreci

Güney Afrikalılar beyaz azınlık kesimin çoğunluğu yönetmesi anlamına gelen apartheid rejim tarafından zenci, Asyalı gibi sınıflandırmalara tabi tutularak her alanda haksızlıklara maruz bırakılmıştır. Güney Afrika'da Müslümanların önderleri 1950'li yıllara değin Muslim Judicial Council çatısı altında toplanan ve

³⁹ Tamara Sonn, "Islamic Studies in South Africa", *AJISS* 2/2 (1994), 274.

⁴⁰ Syed Aftab Haider hakkında detaylı bilgi için bkz.: Yaşa, *İran İslâm Devrimi Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şîilik*, Ek-2.

⁴¹ AFOSA, "School of Ahlul Bait in South Africa How it Started?", (Erişim: 19.05.2022).

⁴² IOL, "Moulana calls all to first Shi'a mosque to worship", (Erişim: 19.05.2022).

⁴³ Nomahlubi Jordaan, "Attack on Durban mosque widely condemned", *Times Live*, (Erişim: 19.05.2022).

⁴⁴ "Cape Town Shia community 'tense' after KZN mosque attack", *NEWS24*, (Erişim: 19.05.2022).

çoğunlukla apolitik karaktere haiz kimseler şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁵ Bu bağlamda 1950'li yıllarda kurulan Claremont Müslüman Gençlik Derneği (Claremont Muslim Youth Association) ve Cape Müslüman Gençlik Hareketi (Cape Muslim Youth Movement) ile Müslümanlar siyaseten aktifleşerek ırkçı yönetimin uyguladığı politikalar için protestolar düzenleyerek ilk kez ülke sistemine karşı direniş göstermiştir. Claremont Müslüman Gençlik Derneği'nin haber bülteni *Islamic Mirror*'da Seyyid Kutub'un yanı sıra Müslüman Kardeşler liderlerinin siyasi makaleleri yayımlanmıştır.⁴⁶ Bu çerçevede Pakistan ve Mısır'da vuku bulan çağdaş İslâmi hareketlerin de tesiriyle Güney Afrika'da İslâmi dirilişin 1950'li yıllarda başladığı ifade edilebilir.

1960 yılında yaşanan Sharpeville Katliamı ve 1961 yılında yürürlüğe giren Yeni Cumhuriyet Anayasası'yla mevcut ırkçı uygulamaların resmileşmesi ülke genelinde apartheid rejime karşı protesto ve grevlerde artış yaşanmasına neden olmuştur.⁴⁷ Yaşananlar ertesinde Claremont Müslüman Gençlik Derneği'nin lideri Claremont'taki Masjid al-Jamia'nın imamı İmam Abdullah Haron liderliğinde 1961 yılında İslâmi Davet hareketi başlamıştır. Söz konusu oluşum Cape'teki Müslümanlar tarafından rejimin zulüm ve işkencelerine karşı İslâm'ın sosyal adaleti önceleyen prensiplerinden hareketle kurulmuştur. İmam Haron vaazlarında ırkçılığın İslâm tarafından yasaklandığını ifade ederek Müslümanları, Güney Afrika yönetimine karşı mücadele etmeye çağırmıştır. 1962 yılında apartheid sistemi sona erdirmeyi hedefleyen günümüz iktidar partisi Afrika Ulusal Kongresi (ANC) ve Pan-Africanist Congress'e (PAC) hükümet tarafından yasaklar konulmuştur. Böylece Güney Afrika'da apartheide karşı gerilla savaşları ve sabotajlarla karşı konulmaya çalışılan bir döneme girilmiştir.⁴⁸

Haron'un gözaltındayken polis tarafından öldürülmesi, Güney Afrika'daki İslâmi direnişin dönüm noktasını oluşturmuştur.⁴⁹ Nitekim 1969 yılında Cape Town'da kurulan Muslim Students Association (MSA) ve 1970 yılında Muslim Youth Movement (MYM) ismiyle ortaya çıkan hareketten bahsedilebilir. MYM, Güney Afrikalı Müslümanları birleştirmek ve onların İslâmi miraslarını takdir etmelerini sağlamak, İslâmi eğitimi yoğunlaştırmak ve Kur'an'ın ruhunun daha net

⁴⁵ Farid Esack, "Liberation, Human Rights, Gender and Islamic Law: The South African Case", *Human Rights and Modern Application of Islamic Law*, der. R. T. Wogt-T. Lindholm (Oslo: National Institute of Human Rights, 1992), 169.

⁴⁶ Na'eem Jeenah, "Jihad is a Form of Struggle in the Resistance to Apartheid in South Africa", *Twenty-First Century Jihad Law, Society and Military Action*, eds. Elisabeth Kendall-Ewan Stein (I.B.Tauris, 2015), 210.

⁴⁷ 1960 yılında yaşanan Sharpeville Katliamı, Güney Afrika'da ırkçı rejime karşı şiddet içermeyen protestoların yapıldığı esnada 69 Afrikalının polis tarafından yapılan müdahaleler sonucu hayatını kaybettiği olaydır.

⁴⁸ African American Registry, "South Africa bans African National Congress" (Erişim: 10.05.2022).

⁴⁹ Jeenah, "Jihad is a Form of Struggle in the Resistance to Apartheid in South Africa", 208.

bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amaçlarını taşımaktaydı. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) zihin dünyasını yeniden keşfetmenin ve takipçisi olabilmenin yanı sıra Müslüman kadınları örgütün ayrılmaz bir parçası haline getirmeyi de hedeflemiştir.⁵⁰ MSA'nın pasif hüviyetine karşın MYM küresel siyaseti yakından takip etmiş ve dünyanın diğer bölgelerindeki siyasal İslâmi hareketlerden etkilenmiştir.

MYM'nin Seyyid Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî tarafından İslâmî uyanışı başlatarak İngiliz Hindistanı'na karşı ayaklanan ve Pakistan'ın kurulmasına liderlik eden Cemaat-i İslâmi Partisi'ne atıfta bulunduğu görülmüştür. Nitekim İslâm devleti kurmayı; ayrıca İslâm'ın kapsamlı bir yaşam tarzı olduğunu ve siyasetin bunun bir parçasını oluşturduğunu vurgulamıştır.⁵¹ Diğer yandan MSA ve MYM üyeleri 1979 yılında Humeyni'nin liderlik ettiği İslâm devriminden etkilenmiş; fakat bir süre sonra İran'a olan hayranlıkları azalmıştır.⁵² MYM'nin İslâmi eğitim programlarına katılan ve bahsedilen hareketin silahlı saldırılara sıcak bakmayan duruşundan ötürü hayal kırıklığına uğrayan Achmad Cassiem (Ahmet Kasım), İran devriminden bir süre sonra apartheide karşı kendi Şîî direniş örgütünü kuracaktır.⁵³

Güney Afrika'daki İslâmi oluşumlar incelendiğinde 17 Haziran 1984 tarihinde The Call of Islam isimli hareket dikkatleri çekmektedir. Bu oluşum Adli Jacobs, Ebrahim Rasool, Shamiel Manie ve Farid Esack tarafından kurulmuştur. Anılan isimlerden ilk üçü önceleri MYM ve onun öğrenci kanadı olan MSA saflarında aktif rol oynamıştır. Ayrıca The Call of Islam isimli hareketin üzerinde 1980'li yılların başlarında dünya siyasetinde yaşanan sosyo-politik etkenlerin tesiri olduğu belirtilmektedir.⁵⁴

Suleman Dangor'a göre, 1970 yılından sonra Güney Afrika'da İslâmi canlanma veya yeniden diriliş şeklinde ifade edilebilecek hareketler hem ülkedeki hem de İslâm dünyasındaki belirli gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda modernist Müslüman düşünürlerin ve İslâm dünyasından entelektüellerin Güney Afrikalı Müslümanların harekete geçmesinde etkili olduğu söylenebilir. Örneğin, Pakistan'dan Mevlana Mevdudi, İran'dan Ali Şeriati, Mısır'dan Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub gibi isimlerin öğretileri Güney Afrika'da karşılık bulmuştur. Ayrıca Fazlur Rahman ve İsmail el-Faruqi gibi önde gelen İslâm alimlerinin Güney Afrika'ya gerçekleştirdikleri ziyaretler, bölgedeki Müslümanların zihin haritalarında dönüşümler yaşanmasına imkan tanımıştır. Tüm bunların yanı sıra Mısır ve Suudi Arabistan tarafından Güney Afrikalı Müslüman öğrencilere sunulan

⁵⁰ Abdulkader Tayob, *Islamic Resurgence in South Africa: The Muslim Youth Movement* (Cape Town: UCT Press, 1995), 115.

⁵¹ Tayob, *Islamic Resurgence in South Africa*, i.

⁵² Jeenah, "Jihad is a Form of Struggle in the Resistance to Apartheid in South Africa", 209.

⁵³ Achmat Cassiem, *Leaders or leadership: A critique of the Muslim Judicial Council* (Cape Town: Qible Mass Movement), 3.

⁵⁴ Tristan Anne Borer, *Challenging the State: Churches as Political Actors in South Africa, 1980-1994* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1998), 47.

eğitim fırsatlarıyla bu ülkelerdeki Müslüman entelektüellerle etkileşim yaşanmasına ve İslâmi vizyon-misyonlarının gelişmesine vesile olunmuştur. İran Devrimi ise Güney Afrika'daki apartheid rejimin uyguladığı politikalara karşın İslâmi bir rejim kurma olasılığına inanmaları için Müslümanlara ilham vermiştir. Ayrıca Güney Afrikalı Müslümanların siyasete katılımında 1948 yılındaki gelişmeler büyük rol oynamıştır. Nitekim apartheid 1948'de Güney Afrika'da devlet politikası haline gelmiştir. Bununla birlikte 1948 yılı İsrail'in kurulmasıyla başlayan; ancak günümüzde Filistin-İsrail arasında süren Arap-İsrail savaşlarının da miladı kabul edilmektedir.

MYM, The Call of Islam ve Kible hareketleri Güney Afrika'da apartheid sistemi İslâm hukuku ve ahlaki açısından gayri meşru bir siyasi düzen olarak kınayan hareketler şeklinde görülmüştür.⁵⁵ Burada dikkat edilmesi gereken husus, mevzu bahis Müslüman oluşumların tüm dünyada özgürlüğün simgesi haline gelmiş Nelson Mandela'nın liderliğinde apartheid yönetime karşı verdikleri haklı direnişin önemidir.⁵⁶ Müslümanların sergiledikleri direnişle Güney Afrika toplumuna önemli katkıları olmuştur.

2. Güney Afrika'da Şîî Hareketler

2.1. el-Cihad

İran İslâm Devrimi ve aynı zamanda Afganistan'da Soğuk Savaş'ın uzantısı mahiyetinde yaşanan savaşın başlangıcından bu yana Güney Afrika'da Şîa'ya mensup Müslümanlarda bir artış yaşandığı belirtilmektedir.⁵⁷ Ayrıca söz konusu ülkede Şîî örgütlenmelerin 1980'li yıllarda görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu kapsamda Güney Afrika'da Al-Jihaad International Islamic Movement (el-Cihad Uluslararası İslâmi Hareketi) ve Qibla Mass Movement (Kible Hareketi) İran Devrimi'nden etkilenme noktasında kendini açıkça gösteren Şîî örgütlerdir.

el-Cihad, 1963 yılında sosyal hizmet grubu olarak kurulmuştur. el-Cihad lideri Muhammet Fuat Nasif ismindeki Arap bir baba ile Türk bir annenin çocuğu olarak 7 Aralık 1920 tarihinde Mısır'da dünyaya gelmiştir. Yürüttüğü siyasi çalışmalar neticesinde Güney Afrika'da terörist ilan edilen bu şahıs, 1987 yılında tutuklanarak hapse girmiş ve 5 yıl süresince yazı yazması, halka hitap etmesi yasaklanmıştır.

⁵⁵ Ebrahim Moosa, "South Africa: Muslim Leadership in Crisis", *Afkar/Inquiry* 1/5 (1984), 66.

⁵⁶ Örneğin, Güney Afrika Hint Kongresi'nin Başkanı Dr. Yusuf Dadoo'yla birlikte Müslümanlar ile African National Congress güçlerini birleştirmiş ve 1951 yılında apartheide karşı ortak komisyon kurmuşlardır. Fakat ANC'nin 1994 yılında yapılan ilk demokratik seçimle iktidara gelmesinden sonra ülkede silahlı saldırılar gerçekleştiren Müslüman grupları aşırılık yanlısı ve güvenliği tehdit eden gruplar şeklinde ele almak mümkündür.

⁵⁷ C. J. B. Le Roux - H.W. Nel., "Radical İslâmic Fundamentalism in South Africa An Exploratory Study", *Journal for Contemporary History* 23/2 (1998), 2.

Hapiste olduğu süre zarfında Nelson Mandela'yla aynı koğuşı paylaşan bu kişi, 1992 yılında serbest bırakılarak 82 yaşında vefat etmiştir.

Müslüman aktivist, şair ve yazar Tatamkhlu Afrika, ırkçı rejim tarafından toplumun diğer kesimlerine karşın üstün hakların tanındığı beyaz sınıfta değerlendirilmiştir. Fakat bunu reddederek baskı altındaki gruplarla dayanışma içerisinde siyahilerin yer aldığı kasabalarda el-Cihad lideri olarak gönüllü çalışmalarda bulunmuştur. Bu hareket apartheid rejimin Güney Afrikalıların yaşadığı 6. Bölge'yi 1966 yılında yalnızca beyazlara -apartheid sistemde güçlü olan azınlık grup- tahsis etmesiyle bir dönüşüm yaşamıştır. el-Cihad'ın temeli 1977 yılında Langa'da kurulan Nurul İslâm merkeziyle atılmış; 1980'li yılların ortalarında Guguletu'ya taşınarak Nyanga, Hanover Park, Kensington gibi Cape bölgesinin tamamında çalışmalarını yürütmüştür. Söz konusu oluşum Cape Town çevresinde eğitimler vermiş ve İslâm hakkında haber bültenleri, çeşitli el kitapları yayınlamıştır. Yayımladığı metinlerinden birinde cihad kavramı, Müslümanların hem din kardeşlerinin hem de gayrimüslimlerin meşru müdafaalarına yönelik bir görev şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda el-Cihad'a göre cihad bir saldırı, fetih ya da emperyal yayılma maksadıyla verilen bir savaş olamayacaktır. Tam tersine zayıf ve çaresiz erkek-kadınları savunmak için soylu bir mücadele amacıyla yürütülebilecektir.⁵⁸

İran Devrimi'nden önce 1967 yılında örgütlenen el-Cihad'ın bazı üyeleri, 1976 yılında Güney Afrika'daki ırkçı rejimle mücadele ettiği dönemde radikalleşmiştir. Böylece söz konusu örgüt apartheid karşıtı Birleşik Demokratik Cephe (United Democratic Front)'nin bir parçası haline gelmiştir. O dönemde Birleşik Demokratik Cephe'ye bağlı olan Güney Afrikalı Müslümanlar The Call of Islam, Muslim Judicial Council ve el-Cihad altında toplanmıştır.⁵⁹ 1984 yılında el-Cihad'ın bünyesinde bir eylem birimi meydana getirilmiştir. Örgütün söz konusu birimi Afrika Ulusal Konseyi'ne bağlı Nelson Mandela tarafından kurulmuş Umkhonto we Sizwe askeri güçlerine katılmıştır. İsmail Joubert ve Yusuf Muhammed gibi el-Cihad'ın önemli isimleri de bahsedilen askerî güce dahil olmuştur. Böylece İsmail, hayatının sonuna kadar kullanacağı Afrika kabilelerinden Xhosa'nın dilinde "büyükbaba Afrika", "dede Afrika" anlamına gelen "Tatamkhulu Afrika" ismini almıştır. Diğer taraftan Güney Afrika'nın en eski Müslüman organizasyonlarından biri olan el-Cihad, İsrail'e karşı yürütülen Arap savaşının bir parçası olmak istemiş; ancak bu amacına hiçbir zaman ulaşamamıştır. Bu kapsamda bahsi geçen örgüt, İran'da devrimin gerçekleşmesinin akabinde Güney Afrika'da Ayetullah Humeyni'ye sadık pozisyonda olduğunu bildiren tek oluşumdur. Dolayısıyla Tatamkhlu Afrika ve el-

⁵⁸ Matthew Palombo, "The Emergence of Islamic Liberation Theology in South Africa", *Journal of Religion in Africa* 44 (2014), 34.

⁵⁹ Farid Esack, "Three Islamic Strands in the South African struggle for justice", *Third World Quarterly* 10/2 (Islam & Politics, Nisan 1988), 474.

Cihad'ın bazı üyeleri Şîî mezhebini kabul etmiştir. Böylelikle İslâm'ın daha özgürleştirici bir vizyonunu yakaladıklarına inanmışlardır.⁶⁰

el-Cihad Suudi Arabistan, Libya ve İran'dan büyük fonlar almaya başlamış olsa da kendisini geliştirmekte yetersiz kalmıştır.⁶¹ Sonradan Tatamkhlu ismiyle tanınacak olan İsmail Joubert⁶² öncülüğünde kurulan el-Cihad hareketinin Guguletu'daki merkezine Ayetullah Humeyni'nin posterleri asılmıştır. 1980'li yıllar boyunca Güney Afrika'da tek Şîî grup olarak kampanyalar yürüten örgüt Western Cape bölgesindeki siyahilerin yerleşim yerlerinde faaliyet göstermektedir. Tüm bunlara karşın el-Cihad, ülke içindeki sorunların yalnızca Güney Afrikalılar tarafından çözülebileceğini ifade etmiştir.⁶³

Tüm bu gelişmelerin ardından Güney Afrika'daki Müslümanlar arasında yayılan Şîî karşıtlığı nedeniyle el-Cihad Şîî köktendinci bir örgüt şeklinde anılmaya başlamıştır. Ayrıca Kible Hareketi ve Hizbullah'ın yükselişe geçmesiyle birlikte el-Cihad'ın mevzu bahis ülkede önemli bir örgüt olma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶⁴ Ancak Güney Afrika bağlamında el-Cihad'ın ülkenin bağımsızlık mücadelesinde verdiği katkılar unutulmamalıdır.

2.2. Kible Hareketi

1979 İran devrimi ertesinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Müslümanlar siyasi bağlamına ilaveten söz konusu devrimin ideolojisiyle de kendini özdeşleştirmiştir. Bu kapsamda Doğu Afrika, İran, Pakistan ve Birleşik Krallık'taki Şîî enstitülerin Şîî'nin güçlenmesindeki rolü yadsınamayacaktır.⁶⁵ Temmuz 1981'de Kible Hareketi, İran devrimini kendine kılavuz edinerek Cape'te İslâm devleti kurma iddiası ve hedefiyle tarih sahnesine çıkmıştır. İran'da kurulan İslâmi rejimin emperyalizm karşıtı söylemleri Güney Afrika'da Kible Hareketi takipçilerinin geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Ancak ülke içerisinde apartheide karşı savaştan diğer unsurlarla yakın ilişki içerisinde olmayı reddetmiştir. Bu bağlamda Kible Hareketi'ne göre Güney Afrika'nın bağımsızlık mücadelesi İslâm dışı unsurlarla lekelenmektedir.⁶⁶

⁶⁰ Palombo'nun 15 Mart 2012 tarihinde Yusuf Mohamed ile Cape Town'da yaptığı görüşmeden aktarılmıştır. Bkz.: Palombo, "The Emergence of Islamic Liberation Theology in South Africa", 35.

⁶¹ Le Roux-Nel., "Radical İslâmic Fundamentalism in South Africa An Exploratory Study", 3.

⁶² Encyclopedia.com, "Afrika, Tatamkhulu" (Erişim 10.05.2022).

⁶³ Esack, "Three Islamic Strands in the South African struggle for justice", 488.

⁶⁴ Le Roux-Nel., "Radical İslâmic Fundamentalism in South Africa An Exploratory Study", 6.

⁶⁵ AFOSA, "School of Ahlul Bat in South Africa How It Started?" (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

⁶⁶ Esack, "Three Islamic Strands in the South African struggle for justice", 484.

Güney Afrika'daki İran yanlısı lobinin yerini kısa sürede sağlamlaştırması dolayısıyla 1985 yılında Güney Afrika ulemasını Şî'ileri kâfir olarak nitelendirerek kınamaya başlaması Kible Hareketi'ni olumsuz yönde etkilememiştir. Mevzu bahis ülke Müslümanları arasında mezhebi yönde kendini gösteren gruplaşmalar yaşanmıştır. Nitekim 1985 yılının ramazan ayında geleneksel dinî düzenin destekçileri ile Kible taraftarları arasında çatışmalar boy göstermiştir. Fakat özellikle Western Cape bölgesindeki Şî'î karşıtı lobinin şiddetine karşın Kible Hareketi ülkede zeminini korumayı başarmıştır.⁶⁷

Kible Hareketi'nin kurucusu Achmad Cassiem Pan Africanist Congress'le ilişkili yürüttüğü faaliyetler nedeniyle meşhur Robben Adası'ndaki hapisanede on yıl tutsak kalmıştır. 1987 yılında Kible Hareketi'nin ilk yayınları arasında yer alan "A Tribute to a Martyr" başlıklı 16 sayfalık metin ve akabinde yayımlanan "The Concept of Obedience" başlıklı 13 sayfalık metinde cihad ve bu yolda şehit olma vurgusu yapılmıştır.⁶⁸ Ayrıca söz konusu hareket o dönemde Güney Afrika'da apartheid yönetimi protesto eden birçok broşür basmıştır. Örneğin "Trojan Horse: For What Crime Were They Killed" isimli broşürde 1985 yılında üç gencin polis elinde nasıl öldürüldüğü sorgulanmıştır.⁶⁹ Kible Hareketi "Every Day is Ashura, Every Place is Karbala (Her Gün Aşure Her Yer Kerbela)" adıyla bastığı broşürle Hüseyin'in Kerbela'da Yezid tarafından nasıl acımasızca öldürüldüğünü hatırlatmaktadır. Ayrıca Achmad Cassiem ve nicelerinin gözaltına alındığından bahseden "Mujahidin of Azania (Azanyalı Mücahidler)" ve "Death to Apartheid (Apartheide Ölüm)", "One Oppressor, One Bullet (Bir Kurşun, Bir Zalim)" yayınlarından görüleceği üzere ülke yönetimine karşı silahlı mücadeleyi sürdürme noktasında kararlı bir duruş sergilemiştir.⁷⁰ Bu bağlamda İslâm'ın ırkçılığa karşı tavrını belirten Kur'an ve hadisler, Kible'nin referans gösterdiği temel argümanlar arasındadır.⁷¹

Geleneksel eğitim görmemiş fakat yorumlama yetisi yüksek olan Cassiem, Kur'an ayetlerini Güney Afrika bağlamında yeniden izah ederek Kible Hareketi'ni karakterize etmiştir. Cassiem'in gösterdiği bu rasyonel çaba uygun gördüğü ayet ya da ayetler dizisini Güney Afrika'nın sosyo-politik ortamına uyarlama

⁶⁷ Esack, "Three Islamic Strands in the South African struggle for justice", 484.

⁶⁸ Bu metinler Muhammed Haron'un eserinde açıklanmaktadır. Bkz.: Muhammed Haron, *Muslims in South Africa: an annotated Bibliography* (Cape Town: South African Library in association with Center for Contemporary Islam, 1997), 166-167.

⁶⁹ Shamil Jeppie, "Amandla and Allahu Akbar: Muslims and Resistance in South Africa c. 1970-1987", *Journal for the Study of Religion* 4/1 (1991), 4.

⁷⁰ Azania kelimesi Güney Afrika'daki ezilenleri belirtmek amacıyla alternatif olarak kullanılmıştır.

⁷¹ Bkz. Achmad Cassiem, *Intellectual roots of the oppressed and Islam's triumph over Apartheid* (Cape Town: Silk Road International Publishers & Distributors, 1992).

maksadından ileri gelmekteydi.⁷² Nitekim 1985 yılında basılan 43 sayfalık “Dimensions of the Kalimah” başlıklı metinde Kur’an ayetlerine dayalı zorlayıcı bir mantığın var olduğu görülmektedir. Söz edilen metin örnek alınarak 1990 yılında Kible Hareketi tarafından benzer 3 metin daha yayımlanmıştır. Bu yayınların tamamı Silk Road International Yayıncıları ve Distribütörleri tarafından basılmıştır. Cape Town şehir merkezinde bulunan yayınevini sahibi, Sünni okulun üyeleri olan Cape Townluların aksine Şîî okuluna bağlılığıyla bilinen bir İranlıdır. Achmad Cassiem Müslümanlar arasındaki bahsedilen ayrışmaların nedenlerini hiçbir zaman izah edememiştir. Bu konudaki sessizliğini koruması dolayısıyla Muslim Judicial Council gibi Güney Afrika'nın önde gelen Müslüman kurumları tarafından eleştirilerek Şîî olmakla suçlanmıştır. Fakat Cassiem, el-Cihad Lideri İsmail Joubert'in aksine Şîî mezhebini benimsediğini açıklamaktan kaçınmıştır.⁷³ Bu nedenle Kible liderinin Şîîlerin takiiye davranışını sergilemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Az önce söz edilen yayınevi Silk Road tarafından 1993 yılında basılan “The begging bowl: Hunger, starvation, malnutrition & Muslims” başlıklı 78 sayfalık monografide Achmad Cassiem, ezilen topluluklar arasında suç işleme oranının artmasını insan tecrübesinin bir sonucu olarak değerlendirmiş ve adaletsizliklerin hat safhaya çıktığı böylesi toplumlarda bu sorunun kalıcı olacağını savunmuştur. Metin boyunca tartışmaları desteklemek için Cassiem, Müslüman düşüncüyü irdeleyen Kanada merkezli ve İranlı Crescent International'ın yanı sıra İran gazetesi Tehran Times'a atıfta bulunmuştur.⁷⁴

Farid Esack Kible hareketinin 3 belirgin özelliğini şu şekilde açıklamıştır: Birincisi İslâm'da din ile devlet arasında bir ayrım olmadığına yönelik kabulü; ikincisi cihadın sürekliliğini vurgulaması ve üçüncüsü sosyo-ekonomik konulara ilişkin Kur'an'ı kapsamlı bir rehber edinmesidir.⁷⁵ Diğer yandan Kible Hareketi'nin ideoloğu Cassiem, Kur'an'dan faydalanarak yaptığı çalışmalarında Allama Abdullah Yusuf Ali'nin İngilizce tercümesinden faydalanmaktadır.⁷⁶ Ayrıca Güney Afrika'nın çok kültürlü muhtevaya sahip olması Kible Hareketi'nin çoğunlukla İran devriminin evrensel eşitlikçi söylemlerinden beslenmesinde etkili olmuştur.⁷⁷

⁷² Muhammed Haron, “Qibla Mass Movement and its Leadership: Engaging with the Quran in an African Setting”, (Iran: 10th International Conference on Quranic Researches Qum, 21 Nisan 2017), 25.

⁷³ Haron, “Qibla Mass Movement and its Leadership”, 25.

⁷⁴ Achmad Cassiem, *The begging bowl: Hunger, starvation, malnutrition & Muslims*, Cape Town, Silk Road International Publishers, 1993.

⁷⁵ Farid Esack, “Contemporary Religious Thought in South Africa and the emergence of Quranic Hermeneutical Notions”, *Islam and Christian-Muslim Relations* 2/2 (1991), 220.

⁷⁶ Bkz. C. du P. le Roux-Igbal Jhazbay, “The Contemporary Path of Qibla Thought: A Hermeneutical Reflection”, *Journal for Islamic Studies* 12 (1992), 93.

⁷⁷ Anneli Botha, “PAGAD: A Case Study of Radical Islam in South Africa”, *Terrorism Monitor* 3/17, 254.

Nitekim bahsedilen hareketin ana sloganı “One solution, Islamic revolution! (Tek çözüm, İslâm devrimi!)”ndan görüleceği üzere İran devriminin sloganları sıklıkla kullanılmaktadır. Bu söylem 1994 yılında yapılan ilk demokratik seçimlerden sonra dahi duyulmuştur.⁷⁸ Kible Hareketi lideri Achmad Cassiem *Devrim İdeolojileri* isimli kitabında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Adalet ekseninde dönmeyen hiçbir toplumsal düzen hayatta kalmaya uygun değildir. İslâmi ideolojinin rehberliğinde ezilenlerin asgari talebi, adil bir sosyal düzendir. Adil bir toplumsal düzenden daha azı ihanettir; bugüne kadar ezilen halka ve onların şanlı şehitlerine ihanettir. Cihadın özü fedakârlıktır ve bu gereklidir. Çünkü bir devrimci, yalnızca devrimci retorik’in savunucusu değil aynı zamanda baskıcı ve sömürücü düzeni yok etmek ve ortadan kaldırmak için savaştan kişidir. Bu nedenle devrimci ismine layık olanlara karşı yapılan tehdit ve şantajlar bir yana onları ölüm bile etkilemez.”⁷⁹

Intellectual roots of the oppressed and Islam’s triumph over Apartheid (Ezilenlerin Entelektüel Kökleri ve İslâm’ın Apartheid Karşısındaki Zaferi) adlı kitabında Achmad Cassiem, Güney Afrika’daki ezilen halkın entelektüel kökleri ile İslâm’ın ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda siyasal kölelerin gelişyle Güney Afrika’da İslâm’ın etkisinin başladığını; fakat ülkedeki Müslüman kesimin her yönden göz ardı edildiğinin altını çizmiştir.⁸⁰ Fakat Kible, Müslümanların yüzyıllar önce Güney Afrika’ya geldiklerinden bu yana ülkede ezilen halkın bir parçası olduğunu vurgulasa da kendisini Güney Afrika’daki mazlum çoğunluğun bütünüyle ilişkilendirme noktasında başarısız kalmıştır. Nitekim Kible Hareketi, Müslüman olmayan Güney Afrikalılarla işbirliğinden uzak durmuş; dahası apartheide karşı mücadelenin İslâmi olmayan unsurlar tarafından lekelendiği algısını taşımıştır.⁸¹ Bu kapsamda Güney Afrika’da İslâm devleti kurma noktasında Mevdudi ve Seyyid Kutub’dan etkilenen Cassiem, Güney Afrika’da baskıya karşı direnen Müslümanlar ile diğer coğrafyalarda İslâmi direniş gösteren ülkelerin aynı tavır içerisinde olduğunu söylemiştir:

“Müslümanların tarihi kayıtları, sömürgeciliğe karşı en büyük direnişin Müslümanların yaşadığı ülkelerde yaşandığını göstermektedir. Ve çağdaş durumda, süper güçlere karşı başarılı bir şekilde ayaklananlar yine İran, Afganistan, Filistin ve Lübnan’daki Müslümanlardır.”⁸²

Kible Hareketi’nin asıl hedefi Güney Afrika’da İran’dakine benzer bir devrim gerçekleştirmektir. Fakat ülkede Müslüman popülasyon nüfusun yüzde ikisinden

⁷⁸ Na’eem Jeenah, “PAGAD: Fighting fire with fire”, *Impact International* 26/9 (1996), 9; Uta Lehmann, “The Impact of the Iranian Revolution on Muslim Organizations in South Africa during the Struggle against Apartheid”, *Journal for the Study of Religion* 19/1 (2006), 25.

⁷⁹ Achmad Cassiem, *Quest for Unity* (Cape Town: Silk Road International Publishers, 1992), 68.

⁸⁰ Achmad Cassiem, *Intellectual roots of the oppressed and Islam’s triumph over Apartheid* (Cape Town: Silk Road International Publishers & Distributors, 1992), 9.

⁸¹ Farid Esack, “Three Islamic Strands in the South African Struggle for Justice”, *Third World Quarterly* 10/2 (1988), 484.

⁸² Cassiem, *Intellectual roots of the oppressed and Islam’s triumph over Apartheid*, 9.

daha azına karşılık gelmekteydi. Dolayısıyla söz konusu harekete yöneltilen en büyük eleştiri, Müslümanların azınlıkta olduğu böylesi bir ülkede İslâm devrimini nasıl gerçekleştireceğini açıklayamamasından kaynaklanıyordu.⁸³ Diğer taraftan Kible Hareketi, radikal duruşu ve ülkedeki dini kurumlara yönelik sert tutumları nedeniyle Güney Afrikalı Müslüman toplum içerisinde hiçbir zaman popüler konuma ulaşamamıştır. Bununla birlikte İran İslâm Cumhuriyeti ile kurduğu ortaklık sebebiyle Güney Afrikalı Müslümanlar Kible'ye destek vermemiştir. Bu kapsamda The Call of Islam'ın başarısı Güney Afrika ulemasını yanına çekebilmesindeki başarıdan kaynaklanırken Kible Hareketi'nin tam tersi bir şekilde hareket ettiği söylenebilir. Aynı zamanda Kible Hareketi ANC ile Ulusal Parti arasındaki müzakerelere karşı çıkmış; Nelson Mandela hükümetinin apartheid rejime karşı zafer kazanarak başa geldiği 1994 ve sonrasında 1999 yılındaki demokratik seçimlerde Müslümanları boykot etmeye çağırmıştır.⁸⁴ Böylece Kible Hareketi Güney Afrika'da ırkçı rejimin değişmesinden sonraki süreçte Müslümanların siyasete katılımını küfür olarak gören ve iyi birer vatandaş olunabilmesi için Müslümanların siyasete katılımı destekleyen tarafların oluşmasına etki etmiştir.

Kible Hareketi kurduğu yakın ilişkiler dolayısıyla Pan Afrikanist Congress üyelerinin Libya, İran ve Sudan'da askerî eğitim almasını sağlamıştır. Diğer yandan Achmad Cassiem'a göre apartheide karşı kurtuluş mücadelesine katılan partilerden hiçbiri İslâmî bir perspektife hizmet etmemektedir. Bu açıdan Kible Hareketi, Güney Afrika'daki bu boşluğu dolduran bir kitle hareketidir.⁸⁵ Ayrıca söz konusu hareket, Güney Afrika'da ırkçı yönetime karşı var olan silahlı mücadelenin bir parçası olmuştur. Nitekim Kible Hareketi'nin PAC'a siyaseten verdiği destek karşılığında PAC'ın askeri kanadı The Azanian People's Liberation Army (APLA) tarafından Kible üyelerine 1985 yılında askeri eğitim verilmiştir.⁸⁶ Bahsedilen politik bağlılıkla birlikte söz konusu hareket dışarıda İran ile oldukça yakın ilişkiler geliştirmiş ve finansal destek görmüştür. Bu kapsamda Kible Hareketi'nin Şiî kimliği hakkında şu bilgiler paylaşılmaktadır:

“İranlı Şiî köktencilüğünün bir parçası olan Kible, siyasi ve İslâm yanlısı bir cihadı desteklemektedir. Örgüt İsrail karşıtı bir duruşa sahiptir. Kible'nin Şiî radikalizmi, Cape

⁸³ Esack, “Three Islamic Strands in the South African Struggle for Justice”, 474.

⁸⁴ Sindre Bangstad, “Hydra's Heads: PAGAD and Responses to the PAGAD Phenomenon in a Cape Muslim Community”, *Journal of Southern African Studies* 31/1 (2005), 200.

⁸⁵ Ashwin Desai, *The Cape of Good Dope? A Post-apartheid Story of Gangs and Vigilantes* (Durban: Centre for Civil Society School of Development Studies, 2004), 5.

⁸⁶ Tom Lodge, *Insurrectionism in South Africa: The Pan-Africanist congress and the Poqo movement 1959-1965* (York: Doktora Tezi, University of York, 1984), 22.

*Town'daki genel olarak muhafazakâr ve apolitik olan (çoğunlukla Sünni) Müslüman cemaatle keskin bir tezat oluşturmaktadır.*⁸⁷

Kible Hareketi'nin ideolojisi ve söylemleri dolayısıyla Müslüman kesim içerisinde Aralık 1995 tarihinde PAGAD isimli örgütün kurulmasına mahal verdiği görüşü mevcuttur.⁸⁸ PAGAD'ın lideri Abdüsselam İbrahim'dir. Söz konusu örgüt terör eylemleriyle anılmaktadır.⁸⁹ Fakat PAGAD'ın ortaya çıkma nedeni yüksek suç oranına sahip Batı Burnu'nda başta uyuşturucu çetelerine karşı mücadele vermektir. Bu nedenle apartheid sonrası dönemde Güney Afrika'nın suç olaylarıyla baş edememesi söz konusu örgütün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ağustos 1996 tarihinde PAGAD'ın militan bir örgüte dönüştüğünü gösteren olaylar başlamıştır. Bununla birlikte PAGAD üyeleri tarafından APLA'nın sloganları atılmaya başlamasından kısa bir süre sonra söz konusu örgüt G-force ismiyle bilinen silahlı kanadını kurmuş ve giderek daha yasa dışı bir örgüt haline dönüşmüştür.

PAGAD'daki sert değişimi Kible Hareketi ile güçlü bağlarıyla tanınan ikinci nesil liderlerin örgütü devralmasına dayandıran yaklaşımlar mevcuttur. Öyle ki PAGAD'ın içerisinde bir kısmın Kible Hareketi'ni desteklediği iddiaları bulunmaktadır. Nitekim Kible'nin örtülü bir ayrımcılığa hizmet ettiğinden yakınan PAGAD'ın dört kurucu üyesi -Ali Parker, Farouk Jaffer, Nadthmie Edries ve Ebrahim Satardien- Eylül 1996 tarihinde örgütten ihraç edilmiştir. Daha sonra bu isimlerden Jaffer ve Satardien suikasta kurban gitmiştir. Giderek akademisyen, din adamları ve devlet kurumlarını hedef alan ve ülke içinde 472 saldırı düzenleyen PAGAD'ın faaliyetleri 2000 yılının Kasım ayında patlayıcılarla dolu hücreleri ele geçirildikten sonra durdurulmuştur.⁹⁰ Buna ilaveten PAGAD'ın 1990'lı yıllarda New York'a yönelik sayısız bombalı saldırı planlarının beyni olarak bilinen Mısırlı Selefî lider Ömer Abdurrahman ve Usame bin Ladin'e destek verdiği bilinmektedir. Buradan Kible Hareketi ile PAGAD'ın ortak düşman ABD'ye karşı gelme hedefleri açıkça görülmektedir.⁹¹

1990 yılında siyasi yasağının kaldırılmasından sonra PAC'la olan ilişkilerini sürdüren Achmad Cassiem, ülke içinde Black Consciousness Movement [Siyahi Bilinç Hareketi (BCM)] ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu hususta Kible Hareketi'nin önde gelen isimlerinden Yusuf Patel'in BCM'deki aktif pozisyonunun

⁸⁷ US Department of State, *Annual Report on International Religious Freedom 2004* (Washington: U.S. Government Printing Office, 2005), 106.

⁸⁸ Botha, "PAGAD: A Case Study of Radical Islam in South Africa", 257.

⁸⁹ US Department of State, *Annual Report on International Religious Freedom 2000* (Washington: U.S. Government Printing Office, 2000), 106.

⁹⁰ Elizabeth Sidiropoulos vd., *South African Survey 1996/97* (Johannesburg: South African Institute of Race Relations, 1998), 72.

⁹¹ Heinrich Matthee, *Muslim Identities and political strategies: A case study of Muslims in the greater Cape Town area of South Africa, 1994-2000* (Kassel: University of Kassel, kassel university press, 2008), 134.

etkisi büyüktür.⁹² Bu kapsamda Siyahi Bilinç arasında gerçekleştirilen toplantılarda Kible, PAGAD ve Islamic Unity Convention'ın [İslâmi Birlik Kongresi (IUC)] oldukça aktif rol oynadığı bilinmektedir.⁹³ Bu da Kible Hareketi'nin zamanla katı tutumundan vazgeçerek Şîi olmayan Afrikalılardan destek almak istediğini yansıtmaktadır.

Güney Afrika'da Kible Hareketi üyesi ve üç çocuk annesi Meryem ile 2012 yılında yapılan bir röportaja bakıldığında, Kible Hareketi'nin karakteristiği net bir şekilde izah edilebilmektedir:

“Aktivist bir geçmişe sahip değildim. Ama her zaman yön arıyordum... Bir Müslüman olarak sosyal yönden bilinçli olmam gerektiğini hiç fark etmemiştim. Ama bir noktada yalnızca İslâm'ın ritüellerini uygulamaktan daha fazlasını istediğimi biliyordum. Bilirsiniz, Müslüman olmanın namaz kılmaktan, dua etmekten daha fazlası olduğunu hissettim. Böylece daha aktif bir İslâm istedim; çünkü aktif ve politik bir İslâm arıyordum.”⁹⁴

Kible Hareketi mensuplarına Achmad Cassiem tarafından Salı akşamları düzenli olarak verilen hayatı anlamaya yönelik derslerde zaman zaman anma törenleri gibi programlar yapılarak söz konusu hareketin kutsallaştırılması mümkün olmaktadır. Buna ilaveten Meryem Kible Hareketi'nin ideolojisine sahip olmakla gelir eşitsizliği ve güvenlik sorunları olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde sosyal adaletin çözümüne katkı sağladığına inanmaktadır.⁹⁵

Tüm bunlardan İran İslâm Devrimi'nin uzak coğrafya bulunan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde devrim ideolojisinin karşılık bulduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda İran'ın öncelikle ülkede var olan el-Cihad ile ilişkilerde bulunduğu fakat sonrasında Achmad Cassiem'in karizmatik liderliğinin etkisini fark ederek Güney Afrika'da devrim ihracını gerçekleştirecek daha güçlü bir hareketle ilişkiler kurmayı tercih ettiği görülmüştür. Cassiem'in liderlik ettiği Kible Hareketi, Güney Afrika'da toplumu sınıflandıran ve Müslümanları da aşağı gören apartheid rejimin varlığı esnasında kurulmuştur. Güney Afrika'daki Müslümanların sosyo-politik ortamda aktif olmamaları Kible'nin bu pozisyonu üstlenmesinin önünü açmıştır.

Sonuç

Güney Afrika'da İslâm dininin kökenleri 17. yüzyıldan itibaren başta Hollanda olmak üzere sömürgeci güçler tarafından ülkeye sürgüne gönderilen Müslümanlar

⁹² Jeenah, “Jihad is a Form of Struggle in the Resistance to Apartheid in South Africa”, 212.

⁹³ Matthee, *Muslim Identities and political strategies: A case study of Muslims in the greater Cape Town area of South Africa*, 105.

⁹⁴ Gadija Ahjum, “A Muslim Woman's (re-) Making of Her Religious Identity through Activism in Qibla”, *Annual Review of Islam in Africa* 11 (2012), 56.

⁹⁵ Ahjum, “A Muslim Woman's (re-) Making of Her Religious Identity through Activism in Qibla”, 56.

tarafından atılmıştır. 1950 yılına değin Güney Afrikalı Müslümanların çoğunlukla apolitik tutum sergilediği görülmektedir. Bu kapsamda Müslümanların siyaseten aktifleşmesinde İmam Abdullah Harun'un ve Muslim Youth Movement hareketinin etkili olduğu söylenebilecektir. Sömürgecilerin baskıcı politikalarına maruz kalan Güney Afrika Müslümanları, 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrimi yakından takip etmiştir. Nitekim söz konusu ülkede 1967 yılında kurulan el-Cihad'ın lideri ve bazı üyeleri zamanla Şîî mezhebini benimsemiştir. Bahsi geçen örgüt o dönem ülkede İran Devrim Lideri Ruhullah Humeyni'ye bağlılığını bildiren tek örgüttür. el-Cihad Lideri Tatamkhlu Afrika, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ilk siyahi lideri Nelson Mandela'nın emperyalistlere karşı olağanüstü direnişinde yanında olmuş ve daha sonra aynı koğuşu paylaşmış bir isimdir. Dolayısıyla Güney Afrikalılar için oldukça önemli bir şahsiyettir.

Sünni karakteristiği haiz Muslim Youth Movement'ın aktif üyelerinden olan Achmad Cassiem'in Güney Afrika'da İran Devrimi'nin en çok etkisinde kalan Müslüman olduğu söylenebilecektir. Nitekim 1981 yılında Kible Hareketi'ni başlatan ve İran Devrimi'yle özdeşleştiren Cassiem günümüzde söz konusu ülkedeki Şiilerin önde gelen isimleri arasındadır. Kible Hareketi'ni el-Cihad'dan ayıran en temel özellik ise Güney Afrika'da İslâm devleti kurma iddiası ve hedefi taşımasıdır. Fakat söz konusu hareket ile İran devleti arasındaki ortaklık dolayısıyla Güney Afrikalı Müslümanlar Cassiem'a verdiği desteği zamanla azaltmıştır. Bu çerçevede söz konusu hareketin 1994 yılında yapılan seçimlerle ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçte İran devriminin söylemlerini kullanmaya devam etmesi taraftar kaybetmesinde etkili olmuştur. Buna karşın Kible Hareketi, İslâm dinini din-devlet ayırımına yer olmayacak şekilde yorumlamış; sosyo-ekonomik konulara ilişkin Kur'an'ı rehber edindiğini savunmuştur. Ayrıca mevzu bahis örgüt cihadın sürekliliği konusuna sıklıkla vurgu yapmaktadır.

İran İslâm Cumhuriyeti dış politikada devrim ihracı politikasını uygulamaya sokarken yumuşak gücü kapsamında İranlı kişi-kurumları aktif biçimde kullanmaktadır. Bu bağlamda Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, el-Mustafa Uluslararası Üniversitesi gibi kurumlar dünyanın çoğu ülkesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Söz konusu devletin bu amaçla Afrika kıtasının güneyindeki en uç noktaya ulaşip ulaşmadığı araştırmamızın soruları arasında yer almaktaydı. Bu ekseninde 1990 yılında İran'ın Güney Afrika'yı Şiileştirmek maksadıyla görevlendirdiği Ayetullah Syed Afteb Haider önemli rol oynamaktadır. Syed Afteb Haider'ın Güney Afrika'daki ilk faaliyeti Ehl-i Beyt Vakfı'nı (AFOSA) kurması olmuştur. Söz konusu vakıfta ondan fazla din alimi çalışmalarını sürdürmekte ve ülke genelinde AFOSA'ya bağlı birçok Şîî kurum-organizasyon bulunmaktadır.

İran İslâm Cumhuriyeti güvenlik ihtiyacını karşılamak adına velayet-i fakih doktrinini aktive ederek farklı coğrafyalarda yer alan devletlerin iç işlerinde etkili olabilmektedir. Buna ilaveten devrimden sonraki süreçte Batı ile ilişkilerinin

bozulması İran'ı uluslararası sistemde yalnızlığa itmiştir. Tahran bunun çözümünü öncelikle komşu devletlerde kendi ideallerini paylaşan benzer rejimlerin kurulmasında görmüştür. Dolayısıyla İran İslâm Cumhuriyeti için çeşitli ülkelerdeki Şîî unsurlar büyük önem taşımaktadır. Meşruiyetini Allah'tan alan fakihe tam itaat ve fakihin üstünlüğü gibi meseleler dış politika mevzu bahis olduğunda diğer devletlerin egemenlik haklarına zarar verecek nitelik taşımaktadır. Bu durum çeşitli ülkelerin güvenlik sorunlarıyla karşılaşmasına neden olmuştur. Buna karşın İran devletinin mezhepçi politikalarının uluslararası kamuoyunda tepki çektiği ve imajına fazlasıyla zarar verdiği söylenebilecektir. Dolayısıyla mezhepçi stratejiler İran'ın zamanla hem içeride hem de dışarıda gücünü zayıflatacaktır.

Günümüzde özgürlükler ülkesi olarak anılan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşayan Müslümanlara yakından bakıldığında kendi içinde uzlaşma ortamını tam olarak sağlayamadıkları görülmektedir. Bu durum aralarında hissedilen ve zaman zaman gözle görülür hale gelen gerginliğin tırmanma olasılığını artırmaktadır. Bu çerçevede Güney Afrika'daki Şîîlerin etkilerinin sayılarına oranla beklenilenden fazla olduğunu söylemek mümkündür. Farklı mezhebi seçimleri olan Müslümanların birbirlerine karşı düşmanca bir tavır geliştirmesi, İslâm ortak paydasının yeterince bilincinde olunmamasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası sistemin aktörleri tarafından siyasi-ekonomik çıkarlara ulaşılması gayesiyle mezhepçiliğin önü açılmaktadır. Dini aidiyetlerin bireylerin var olmalarını sağlayan kimliklerinin önemli bir parçası oluşu ve uhrevi muhtevasının bulunması, dini inançları dünyevi her şeyin üzerinde tutulmasına imkan sağlamaktadır. Dolayısıyla mezhepler, uğruna savaşılacak kadar önemlidir. Bu durum yumuşak gücün yeterli düzeye erişmesiyle kolaylıkla sert (askeri) güce dönüşebileceğini açıklamaktadır.

İslâm ya da İslâm mezhepleri uluslararası medyada özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra sıklıkla İslâm'ın maneviyatına aykırı olacak bir biçimde çatışma, terör, savaş gibi kelimelerle yan yana kullanılmaktadır. Böylece İslâm bir korku dini haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bu hususta Müslüman liderler ve İslâm Dünyası'ndaki akademisyenlere büyük sorumluluk düşmektedir. Nitekim İslâm'ın radikalizm ya da terörizm gibi negatif kelimelerle bir arada kullanılması ve zihinlerin buna alıştırılması kabul edilemezdir. Bu durum Müslüman insanların yaşamını gün geçtikçe güçleştirmekte ve farklı problemlerle yüzleşmelerine neden olmaktadır. Diğer yandan Güney Afrika'nın yanı sıra tüm dünya ülkelerindeki cemaat, topluluk ve Müslüman kuruluşların terör faaliyetleri hususunda katı bir tavır benimsemeleri ve Müslümanların isimlerinin farklı oyunların içerisinde anılmasına engel olunmalıdır.

Seçilmiş Kaynakça

- Achmat Cassiem, *Leaders or leadership: A critique of the Muslim Judicial Council*. Cape Town: Qible Mass Movement.
- Ahjum, Gadija. "A Muslim Woman's (re-) Making of Her Religious Identity through Activism in Qibla". *Annual Review of Islam in Africa* 11 (2012), 55-59.
- Borer, Tristan Anne. *Challenging the State: Churches as Political Actors in South Africa, 1980-1994*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1998.
- Bozan, Metin. *İmâmiyye Şîa'sının Oluşumu: Masum On İki İncancının Ortaya Çıkışı*. İSAM Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2018.
- Cassiem, Achmad. *Intellectual roots of the oppressed and Islam's triumph over Apartheid*. Cape Town: Silk Road International Publishers & Distributors, 1992.
- Cassiem, Achmad. *Quest for Unity*. Cape Town: Silk Road International Publishers, 1992.
- Cassiem, Achmad. *The begging bowl: Hunger, starvation, malnutrition & Muslims*. Cape Town, Silk Road International Publishers, 1993.
- Directorate of Intelligence Report. *Sub-Saharan Africa Growing Iranian Activity*. ABD: CIA, 1 Kasım 1984.
- el-Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh. Şîh-İmâmiyye'nin İnanç Esasları. Çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.
- el-Makrizî, Takiyyuddin. *Mevaiz ve'l-İtibar fî Zikr ve'l-Âsar*. Beyrut, 1968, II.
- er-Râzî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk el-Küleynî. *el-Usûl mine'l-Kâfi*. thk. Ali Ekber el-Ğifârî. Beyrut, Dârü Sa'b-Dâru't-Teâruf, 1401/1981, Cilt: 1.
- Esack, Farid. "Contemporary Religious Thought in South Africa and the emergence of Quranic Hermeneutical Notions". *Islam and Christian-Muslim Relations* 2/2 (1991). 206-226.
- Esack, Farid. "Liberation, Human Rights, Gender and Islamic Law: The South African Case". *Human Rights and Modern Application of Islamic Law*. ed. R. T. Wogt-T. Lindholm. 163-196. Oslo: National Institute of Human Rights, 1992.
- Esack, Farid. "Three Islamic Strands in the South African Struggle for Justice". *Third World Quarterly* 10/2 (1988). 473-498.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmamiyye Şîası*. İstanbul, 1984.
- Hamming, Tore Refslund. *Diffusion of İslâmic Discourse: Saudi and Iranian Influence in Lagos and Cape Town*. Paris: Institut d'Etudes Politiques de Paris, Yüksek Lisans Tezi, Mart 2014.
- Haron, Muhammed. "Qibla Mass Movement and its Leadership: Engaging with the Quran in an African Setting". Iran: 10th International Conference on Quranic Researches Qum, 21 Nisan 2017.

- Haron, Muhammed. *Muslims in South Africa: an annotated Bibliography*. Cape Town: South African Library in association with Center for Contemporary Islam, 1997.
- Jeenah, Na'eem. "Jihad is a Form of Struggle in the Resistance to Apartheid in South Africa". *Twenty-First Century Jihad Law, Society and Military Action*. eds. Elisabeth Kendall-Ewan Stein. 201-215. I.B.Tauris, 2015.
- Jeenah, Na'eem. "PAGAD: Fighting fire with fire". *Impact International* 26/9 (1996).
- Jeppie, Shamil. "Amandla and Allahu Akbar: Muslims and Resistance in South Africa c. 1970-1987". *Journal for the Study of Religion* 4/1 (1991).
- Le Roux, C. du P.- Jhazbay, Iqbal. "The Contemporary Path of Qibla Thought: A Hermeneutical Reflection". *Journal for Islamic Studies* 12 (1992), 84-100.
- Le Roux, C.J.B.-Nel H.W. "Radical İslâmîc Fundamentalism in South Africa An Exploratory Study". *Journal for Contemporary History* 23/2 (1998), 1-24.
- Lehmann, Uta. "The Impact of the Iranian Revolution on Muslim Organizations in South Africa during the Struggle against Apartheid". *Journal for the Study of Religion* 19/1 (2006). 23-39.
- Matthee, Heinrich. *Muslim Identities and political strategies: A case study of Muslims in the greater Cape Town area of South Africa, 1994-2000*. Kassel: University of Kassel, kassel university press, 2008.
- Moosa, Ebrahim. "South Africa: Muslim Leadership in Crisis". *Afkar/Inquiry* 1/5 (1984), 60-70.
- Nkrumah, Gorkeh Gamal. "Islam: A Self-Assertive Political Factor in Contemporary South Africa". *Journal Institute of Muslim Minority Affairs* 10/2 (1989), 520-526.
- Onat, Hasan. *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. İstanbul: Endülüs, 2017.
- Palombo Matthew. "The Emergence of Islamic Liberation Theology in South Africa". *Journal of Religion in Africa* 44 (2014).
- Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed. *Tashîhu'l-İtikâdâtî'l-İmâmiyye*. thk. Hüseyin Dergahi. Beyrut, Dâru'l-Müfid, 1993.
- Sidiropoulos Elizabeth vd. *South African Survey 1996/97*. Johannesburg: South African Institute of Race Relations, 1998.
- Tayob. Abdulkader. *Islamic Resurgence in South Africa: The Muslim Youth Movement*. Cape Town: UCT Press, 1995.
- Wellhausen, Julius. *İslamiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*. Çev. Fikret Işıltan. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, 2019.
- Yaşa, Feyza. *İran İslâm Devrimi Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Şiilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>